

УДК 329+321.7(477)

<http://orcid.org/0000-0002-6041-8295>

<http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.51240>

О. О. Нікогосян

ПОЛІТИЧНІ ПАРТІЇ ЯК ФОРМАЛЬНИЙ ІНСТИТУТ ДЕМОКРАТІЇ В УКРАЇНІ

У статті обґрунтовується, що партії як політичний інститут демократії в Україні мають формальний характер. Аналізується ступінь розробленості проблеми, розглядається роль політичних партій у суспільстві та політичній системі України, виявляються чинники, що підтверджують формальність партійної системи в Україні. Показано, що впровадження пропорційної виборчої системи надало політичним партіям статус основних учасників виборчого процесу, що представляють інтереси всіх соціальних груп суспільства. Однак, насправді, партії продовжують залишатися виразником інтересів фінансово-олігархічних груп.

Ключові слова: політичні партії, партійна система, формальність партійної системи, демократія, реформи.

О. А. Никогосян

ПОЛИТИЧЕСКИЕ ПАРТИИ КАК ФОРМАЛЬНЫЙ ИНСТИТУТ ДЕМОКРАТИИ В УКРАИНЕ

В статье обосновывается, что партии как политический институт демократии в Украине имеют формальный характер. Анализируется степень разработанности проблемы, рассматривается роль политических партий в обществе и политической системе Украины, определяются факторы, которые подтверждают формальность партийной системы в Украине. Показано, что внедрение пропорциональной избирательной системы предоставило политическим партиям статус основных участников избирательного процесса, которые представляют интересы всех социальных групп общества. Однако, на самом деле, партии продолжают оставаться выразителем интересов финансово-олигархических групп.

Ключевые слова: политические партии, партийная система, формальность партийной системы, демократия, реформы.

O. O. Nikoghosian

POLITICAL PARTIES AS THE INSTITUTION OF DEMOCRACY IN UKRAINE

The article explains that the party system in Ukraine is formal. Analyzes the extent of the problem, examines the role of political parties in society and the political system of Ukraine, identified factors, confirming the formality of the party system in Ukraine. It is shown that the introduction of a proportional electoral system gave political parties the status of the main

participants in the electoral process, representing the interests of all social groups in society. However, actually, the party continued to be the spokesman of interests of oligarchic groups.

Key words: political parties, party system, the formality of the party system, democracy, reform.

Постановка проблеми. Актуальність статті аргументована тим, що політичні партії – це ключовий структурний елемент сучасного суспільства, що забезпечує реалізацію принципів представницької демократії, створення законодавчої влади. Прийнято вважати, що виникнення і розвиток політичних партій демократизують політичну систему, сприяють забезпеченню політичних прав громадян. В ідеалі, політичні партії повинні створювати для пересічних громадян можливості впливу на політичний клас, примушуючи його діяти в інтересах суспільства, а не своїх власних. Проте чи так це насправді?

Аналіз актуальних досліджень. Розвитку політичних партій і партійних систем присвячені видатні, що стали класичними, роботи М. Дюверже, М. Острогорського, Р. Міхельса та ін.

М. Острогорський є засновником соціології політичних партій як самостійного напрямку сучасної політичної науки. Оригінальність концепції М. Острогорського міститься в тому, що вона вперше пов'язала разом такі питання, як перехід від традиційного суспільства до демократії, значення загальних виборів для політичної мобілізації населення, механізм взаємовідносин мас і політичних партій. М. Острогорський стверджував, що партії – це, насамперед, «регулярні армії, за допомогою яких здобувають і використовують владу», що, пов'язана з партією, постійна організація із засобу перетворюється на мету, якій «в кінцевому рахунку підкорюється все: принципи, особисті переконання, веління суспільної і навіть приватної моралі». Він називав партію «зряддям тиранії й корупції» і вважав, що всупереч претензіям партій на те, що вони є інститутом масової участі в політиці, реальна влада в них належить лідерам, які оточені апаратом та перебуваючи за лаштунками, направляють всю діяльність партії. Як бачимо, багато положень цієї роботи, зокрема, про монополізацію влади партійною

бюрократією, маніпулювання масами і перетворення партій в політичні машини і сьогодні не втратили своєї актуальності [8].

Р. Міхельс під час аналізу процесу створення партійного апарату, бюрократизації його структур, характеру влади вождя, приходять до висновку про неможливість демократії в принципі, про неминуче перетворення всякої демократії в тиранію [5].

Історичні, соціально-економічні, політико-правові, ідеологічні та інші аспекти багатопартійності відображено в роботах таких відомих вчених, як М. Вебер, Дж. Ла Паломбар, К. Лоусон, Дж. Уілсон, М. Доган, Е. Доун та ін. Ними розроблено методики підходів до визначення поняття політичної партії та основних функцій партій в державному механізмі.

Роботи К. фон Байме, М. Дюверже, О. Кіргхаймера, Р. Катца, П. Мейєра, К. Дженди, А. Панебіанко, Дж. Сарторі та ін. цікаві тим, що в них приділяється багато уваги типології партійних систем і політичних партій як основних суб'єктів формування органів державної влади.

Останнім часом в Україні з'явилося досить багато цікавих наукових робіт, в яких пропонуються різні підходи до дослідження партійних систем і політичних партій. Це наукові праці відомих українських вчених М. Примуша, Ю. Шведа, М. Обушного, О. Гараня, М. Томенка та ін.

Мета статті – обґрунтувати, що політичні партії в Україні є інститутом, що дозволяє імітувати демократичний процес.

Завдання статті: розглянути роль політичних партій у суспільстві та політичній системі України; виявити фактори, які підтверджують, що партії в Україні не відображають інтереси суспільства.

Виклад основного матеріалу. Як відомо, дослівно в перекладі з грецької, демократія – це влада народу. Однак, як справедливо стверджує Р. Дарендорф, «...демократія – це не правління народу, такого в світі просто не існує. Демократія – це уряд, що обирається народом, а якщо необхідно, то народом і змінюється; крім того, демократія – це уряд зі своїм власним курсом» [4, с. 69]. Таким чином, мова йде про репрезентативну чи

представницьку демократію, принципи якої намагається реалізувати в своєму демократичному розвитку Україна.

Однак, як показує політична практика, встановлення формальних інститутів демократії не призводить автоматично до встановлення демократичного режиму. Спроби країн, яких торкнулася «третя хвиля» демократизації, відтворити у себе модель представницької демократії ХХ ст., закінчилися навмисною або ненавмисною імітацією, що маскує принципово інші практики. Таким формальним інститутом демократії є партійна система України.

Згідно з даними Міністерства юстиції України станом на 9 жовтня 2015 року в Україні зареєстровано 297 політичних партій [12]. Багато це чи мало? У Польщі, з якою сьогодні багато політиків люблять порівнювати Україну, на сьогоднішній день 150 політичних партій (з населенням 38,5 млн. чол.). Тобто в 2 рази менше, ніж в Україні. Тільки за перші три місяці 2015 року було зареєстровано 27 нових політичних проектів (не ризикнемо поки називати їх партіями). Щоб оцінити динаміку процесу партійного будівництва, Комітет виборців України нагадує, що в 1990 з'явилася тільки одна партія, 1994, 1995, 2002-му, 2003-му – по дві, а вже в 2005-му – 24 партії, в 2014-му – 39 [2].

Така кількість політичних партій в Україні свідчить про те, що багато з них є не реальними політичними об'єднаннями, а проектами з виборчими і комерційними цілями. Саме тому частина так званих «політичних партій» після виборів зникають. На підтвердження цього нагадаємо, що за оцінками експертів лише 5% українських громадян є членами політичних партій [1].

Новою тенденцією в Україні стало створення так званого ринку партій, на якому будь-який політик може купити зареєстрований проект з пристойним стажем «існування» [2].

Найбільш успішні з політичних партій, якими ми будемо вважати партії, що пройшли до парламенту, але не отримали нові імпульси свого розвитку, мають «добрі» шанси зникнути до наступної виборчої кампанії.

Таким політичним проектом є партія «Народний фронт». Так, за результатами опитувань, що проведені провідними соціологічними службами країни – Соціологічна група Рейтинг (21 грудня 2015), Центр соціальних досліджень «Софія» (10 грудня 2015), «Рейтинг» на замовлення IRI (13 січня 2016), рейтинг «Народного фронту» знаходиться на рівні статичної похибки тільки в опитуванні Центру соціальних досліджень «Софія» [11]. А за підсумками позачергових парламентських виборів-2014 «Народний фронт» набрав 22,14% голосів за партійними списками і зумів провести до парламенту 82 депутатів, що дозволило сформувати другу за чисельністю фракцію в парламенті.

Як відомо, політичні партії повинні відображати інтереси і потреби соціальних груп українського суспільства. Чому, за логікою, має сприяти впровадження пропорційної виборчої системи. Проте в реалії українські політичні партії відображають інтереси фінансово-олігархічних груп впливу. Партії проходять до парламенту не тому, що реально готові захищати інтереси своїх виборців, які підтримують їх своїми голосами. А, як показує практика партійного будівництва в Україні, успіх чергового політичного проекту залежить від рівня спонсорської підтримки, за рахунок якої до просування партії залучаються кращі політтехнологи, у тому числі закордонні, і потужна політична реклама, в першу чергу, по телебаченню. І справа тут не в самій рекламі, в її якості або кількості, як вважає відомий психолог Д. Ольшанський, а в людях. «Люди від початку піддаються рекламі тому, що хочуть піддатися їй. І справа тут не в тонкощах відмінностей різних рекламних носіїв, не в графіці тексту, і навіть, часто, не в слогані (хоча це, можливо, єдине, що має принципове значення за рахунок тієї ж непохитної для масової психології сугестивної сили вербального навіювання). Перш за все, справа в емоційних станах і потребах, що стоять за ними. Як правило, це звернення до оптимістичних емоцій» [7].

Таким чином, на жаль, українці поки ще, в основній своїй масі, не критично ставляться до оцінки діяльності політичних акторів і

продовжують вірити політичній рекламі. Про це свідчить той факт, що особи української політики протягом двох десятиліть, в основному, не змінюються. Недостатньо високий рівень політичної культури дозволяє продовжувати домінувати неідеологічним і непрограмним факторам у формуванні орієнтацій українських виборців. Можливості сучасних засобів комунікації в суспільстві зі складною системою індивідуальних і групових ідентифікацій призвели до того, що головним критерієм ставлення до політичної дійсності виявляється прагматизм, прив'язка до контексту, конкретних суб'єктів і способів їх діяльності [6, с. 5].

Недосвідченість українського виборця спонукає політиків до нечесної поведінки. Про удавання і нещирості українського політикуму справедливо пише Олександр Кендюхов. «Тут обман, лицемірство, лестоці, брехня, зрадництво, розігрування комедій перед іншими і перед собою є головними правилами і законами, – пише автор. – Дивно й незрозуміло, яким чином у народу, який безпосередньо породив таку соціальну систему, може виникати надія на щире прагнення цієї системи до істини і справедливості?» [3].

Як відомо, нещодавно в Україні був прийнятий закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо запобігання і протидії політичній корупції». Таким чином, з 1 липня 2016 року розпочнеться державне фінансування партій, що подолали 2 % бар'єр на парламентських виборах [9].

Для реалізації закону в статті видатків Центральної виборчої комісії України закладено 400 млн. грн. Слід відразу зазначити, що даний закон не відображає настроїв українців. Так, згідно опитування, проведеного соціологічною службою Центру Разумкова, результати якого було опубліковано у вересні 2015 р., переважна більшість українських громадян проти того, щоб фінансувати політичні партії, що пройшли у Верховну Раду на останніх виборах 2014 р. Так, 77,2% опитаних у травні 2015 року відповіли, що не готові фінансово підтримувати політичні партії. 10,5% сказали, що готові, а 12,3% – не змогли відповісти [13].

Така позиція українських громадян пояснюється не тільки низьким рівнем їх фінансового добробуту, але і високим рівнем недовіри до політичних партій. Розглянемо, чому так?

По-перше, порівняння програм українських партій показує відсутність ідеологічної орієнтації. «Гладкі» програми закликають до демократії, піклування про людей, підвищення рівня життя населення і т.п. Практично під кожним пунктом цих програм підписався б кожен громадянин. Такі програми розраховані на низький рівень політичної культури серед населення та застосування технологічних маніпуляцій під час кожної виборчої кампанії. Це означає, що ні про яку конкуренцію програм партій не може бути й мови.

По-друге, ті з них, хто пройшов до парламенту, швидко забувають про свої електоральні обіцянки тим, завдяки кому перемогли на виборах. Оскільки в суспільстві не працює інститут політичної відповідальності, партії продовжують безкарно обіцяти нездійсненне, тим самим знижуючи рівень довіри до виборів, як до демократичного політичного інституту. А ті, хто не пройшов, зникають з політичного простору до наступних виборів. Все це підтверджує виборчі і комерційні цілі створення та діяльності політичних партій в Україні. Крім того, доводиться визнати і те, що державне фінансування у визначених розмірах не припинить політичну корупцію в партіях і навколо них, хоча б вже тому, що виділених коштів явно не вистачить.

Не сприяє підвищенню довіри виборців до партійної системи і заборона Комуністичної партії. 22 липня 2014 року Верховна Рада проголосувала за розпуск фракції КПУ і внесла відповідний законопроект про зміни регламенту Верховної Ради України. В результаті цього 13,8% виборців (стільки отримала КПУ на виборах до Верховної Ради в 2012 р.) позбулися політичної партії, якій вони довіряють.

Показово, що такий крок української демократії засудили правозахисники, як українські, так і зарубіжні, та назвали його ударом по

свободі слова і порушенням права на самовизначення та об'єднання. Так, Міжнародна неурядова організація Amnesty International розкритикувала рішення Окружного адміністративного суду м. Києва про заборону діяльності Комуністичної партії України (КПУ). Керівник департаменту у справах Європи і Середньої Азії Amnesty International Джон Далхузен заявив, що подібне рішення являє собою небезпечний прецедент, і підкреслив, що подібний крок «на шляху України до реформ і більш ретельного дотримання прав людини штовхає країну не вперед, а назад» [10].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, запровадження пропорційної виборчої системи наділило політичні партії статусом основних учасників виборчого процесу, що представляють інтереси всіх соціальних верств суспільства. Однак, насправді, цього не сталося. Партії продовжують залишатися виразником інтересів фінансово-олігархічних груп. Жодна з українських політичних партій, які представлено у парламенті, реально не відображає інтереси соціальних груп українського суспільства. Під політичними партіями маскуються виборчі та комерційні політичні проекти. В результаті цього громадяни, які беруть участь у виборах, змушені обирати ту партію, яка хоча б приблизно відповідає їх уявленням про політичну силу, яка виражає їхні інтереси.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бевз Т. Партии без идеологии или идеология без партий [Електронний ресурс] / Т. Бевз. — Режим доступу : <http://topnews.kr.ua/politics/2014/04/30/23406.html>
2. В Украине еженедельно штампуют партии на продажу [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://ualife.net/politics/v-ukraine-ezhenedelno-shtampuyut-partii-na-prodazhu/8239/>
3. Главное искусство украинского политика — притворство [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://news.eizvestia.com/news_politics/full/glavnoe-iskusstvo-ukrainskogo-politika-pritvorstvo
4. Дарендорф Р. Дорога к свободе: демократизация и ее проблемы в Восточной Европе / Р. Дарендорф // Вопросы философии. — 1990. — № 9. — С. 69—75.
5. Михельс Р. Социология политических партий в условиях демократии / Р. Михельс // Вся политика. Хрестоматия / [сост. В.Д. Нечаев, А.В. Филиппов]. — М. : Изд-во «Европа», 2006. — С. 158—167.

6. Нікогосян О.О. Особливості розвитку політичних партій і партійних систем у посткомуністичних країнах / О.О. Нікогосян : автореф. дис... к. політ. н. : спец. 23.00.02 – політичні інститути та процеси. — Одеса, 2008. — 16 с.
7. Ольшанский Д. Психология масс [Електронний ресурс] / Д. Ольшанский. — Режим доступу : http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Psihol/olshansk/15.php
8. Острогорский М.Я. Демократия и политические партии / М. Я. Острогорский. — М. : РОССПЭН, 1997. — 640 с.
9. Парламент принял закон о госфинансировании партий [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://delo.ua/ukraine/parlament-prinjal-zakon-o-gosfinansirovanii-partij-305151/>
10. Правозащитники раскритиковали правительство Украины за запрет деятельности КПУ [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.ipnews.in.ua/index.php/2015/12/19/pravozashhitniki-raskritikovali-pravitelstvo-ukrainyi-za-zapret-deyatelnosti-kpu/>
11. Результаты социологических опросов. Парламентские выборы [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://ukraine-elections.com.ua/socopros/parlamentskie_vybory
12. Сайт Міністерства юстиції України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://ddr.minjust.gov.ua/uk/ca9c78cf6b6ee6db5c05f0604acdbdec/politychni_partiyi/
13. Украинцы не готовы финансово поддерживать политические партии [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://vkurse.ua/politics/ne-gotovy-finansovo-podderzhivat-politicheskie-partii.html>